

Hogy tanultunk meg olvasni? – avagy szövegváltozatok Móra Ferenc elbeszélésére

Viant Katalin - 2012. 06. 12.

„Ne félj, kincsecském, úgy megtanítalak én téged írni-olvasni, hogy püspökkorodban se felejtet el!” – mondta a kis Gergőnek édesanyja, és Gergő meg is tanult írni-olvasni. Vajon mi megtanultunk-e írni-olvasni? Megtanultuk-e tiszteletben tartani írók-költők gondolatait, írásmódját? Hogy bánunk a szövegtesttel, ha a kötet címét, alcímét, az elbeszélés címét simán átírjuk? Hogy bánunk az ízes, elavult vagy tájnyelvi szavakkal, melyeket egy író, mondjuk Móra Ferenc papírra vetett? Utánajártam, s most, hogy témánk a gyermekirodalom nyelve, elmesélem, mi is történt a Kincskereső kis ködmön kötetcímmel, a *Hogy tanultam meg olvasni?* elbeszéléscímmel és a sok szép, régi szóval.

A cím beszédes, fontos az olvasó szempontjából: rögtön a szerző neve után következik a fontossági sorrendben. Néhány oldal után egyesekben már felsejlik a történet, a gyakorlottak akár körvonalazzák is. S ahogy haladunk előre, egyre kevesebb a meglepetés, a váratlan fordulat, mégsem lapozunk a kötet végére a végkifejlet miatt. Elolvassuk a regényt, a novellát – sokszor ugyanazt, többször is. Vajon miért? Drága időnkét pazaroljuk ugyanarra, újra és újra? Természetesen nem.

Amiért szépirodalmat olvasunk, az nem más, mint a *hogyan*. A jelzőkért, a mondatszerkezetekért, a szavak hangulatáért, hogy elmerüljünk az adott szerzőre – és csakis rá – jellemző stílusban, szóhasználatban, megformálásban. A stílussal való

első vagy ismételt találkozás, a felfedezés hajtja az olvasót: az, amit nem tudhat, nem is sejthet előre, vagyis hogy mely szavakat választja ki a szerző a sok ezerből, így szöve a szöveg szövetét. A szépirodalomban esélyünk sincs arra, hogy (képletesen szólva) a következő sort mi szőjük le, noha az írókra-költőkre jellemző egyes stílusjegyeket természetesen fel tudjuk sorolni.

Erről beszélgettünk tizenéves tanítványommal, és alátámasztandó ezt az elvet a gyakorlatban, elmondtam saját szavaimmal egy Móra-elbeszélés tartalmát, majd megnéztük volna a Móra-szöveget a kéznél lévő világhálón, hogy lássuk: mennyire más a köznyelv, mint az irodalmi nyelv. Azért is választottam azonnal ezt a Móra-történetet, mert kiadói korrektorként ebben a szövegben észrevettem egy „elferdített” szót, ami tartalmi és stiláris hiba volt egyszerre. Akkor ezt javítottuk, mert még mindenki elcsodálkozott azon, hogy mi meg nem történhet a szövegekkel, és elméledtünk azon, vajon hol, ki hibázhatott először, s hol, ki nem vette észre a hibát később és miért. Közben a számítógép felkínált több honlapot, ahol elolvashattuk volna a történetet – és ekkor jött a meglepetések egész sora, mely nem hagyott nyugodni.

Elhatároztam: utánajárok a Móra-elbeszélés szövegváltozatainak, mert szeretem Móra történeteit, nyelvét. Mert érdekelt, van-e kapcsolat az irodalmi szövegek „korszerűsítése” és az egyre sivárabb köznyelv között? Mert az a (teljesen tudománytalan) előfeltevésem, hogy ha az épp beszélt köznyelv alapján javítunk olyan gyakorlati megfontolások miatt, mint pl. egy szó elavult-e vagy sem, érti-e a mai olvasó, vagy sem, nos: akkor egyrészt épp az írókra, költőkre, korokra jellemző stílus vész el, amiért olvasunk mi, és reményeim szerint olvasni fognak utódaink is; másrészt a köznyelv is óhatatlanul szegényebbé válik, ha az

irodalmi nyelvből nem tud választékosat, régit, tájnyelvit átvenni, mert már nem találja meg benne.

Módszertani kérdésekről

Tudjuk, hogy egy műnek több szerzői szövegváltozata is lehet, így az a kérdés, hogy melyik az „igazi”? Ha van kézirat, az mindenképpen támpont, noha gyakori, hogy az első kiadás alapjául szolgáló kéziratot a megjelenést követően a szerző változtat egy következő nyomtatás előtt – kisebb, nagyobb mértékben. Ezért az irodalomtudomány a kézirat és az első kiadás mellett nagy jelentőségűnek, ha nem a legnagyobb jelentőségűnek tartja azt az utolsó kiadást, melyet a szerző életében még láthatott, javíthatott, azaz olyan kisebb-nagyobb javításokat tehetett benne, melyeket ő véglegesnek tartott, és ebből következően nekünk is annak kell tartanunk. Azt hangsúlyoznom kell, hogy szerzői javításról beszélek, nem pedig politikai-ideológia vagy egyéb okból, a szerző tudta nélkül végrehajtott csonkításról. Erre nemcsak a kritikai kiadásokról szóló szabályzat utal, de Szörényi László igen érdekes Delfinológia c. könyve is a közelmúltból, valamint az ennek kapcsán kialakuló eszmecsere is.

Az én elemzésem tárgyát képező Móra-elbeszélés kézirata minden bizonnyal megsemmisült, esetleg lappang valahol: sem hagyatékában, sem múzeumi gyűjteményben (2012 tavaszán) a kéziratot nem lehet fellelni, erre tehát nem támaszkodhattam. Így a szakma szabályai szerint én azt a második kiadást vettem alapszövegnek, mely még Móra életében jelent meg: így azt kell a szerző akaratával mindenben megegyezőnek tekintenünk, a későbbiek szövegváltozatnak. S bár az első és a második két kiadás között nincs semmi különbség, a kötet második kiadása az utolsó kéz vagy ultima manus. Mivel nem tudok arról, hogy „...a szerző ugyanazt a művét eszmei vagy művész szempontból jelentős változtatásokat téve átdolgozta” volna,

így a műnek nincs két (vagy több) főváltozata, és így „utolsó főváltozata” (vagy végleges változata) sincs.

A kritikai kiadásról szóló szabályzat kitér a helyesírási, nyomdahibából eredő kérdésekre is, és megemlíti azt, hogy „...meg kell őrizni az írás korfestő erejét és azokat a sajátosságokat is, amelyek a szerző nyelvállapotát és írásgyakorlatát jellemzik. Így változatlanul kell hagyni a maitól eltérő hangtani jelenségeket...a nyelvjárási jellegzetességeket és a prozódiai különlegességeket. Ugyancsak változatlanul kell hagyni a szövegben a szavaknak eredeti egybe- vagy különírását.” Ez a szabály a kötetcímnél lesz érdekes számunkra. Az, hogy „Az 1904 után keletkezett prózai szövegek helyesírását általában közelebb hozhatjuk a maihoz...” ránk nem vonatkozik, mert ugyan helyesírási kérdéseket is érintünk, de elemzésünk nem helyesírási, hanem tartalmi kérdéssről szól. Az is egyértelmű, hogy az első két kiadásban nem „...a művet közlő lap szerkesztőjének vagy a nyomdai szedőnek a gyakorlatát tükrözik” a vizsgált mondatok, hanem azok Móra szavai, mondatai: akkor ugyanis e szavakat mindenki értette, nemcsak az író. A szedő tehát azt szedte ki, amit az író leírt, mert nem talált benne javítanivalót, hiszen értette ő is.

Szerencsés eset, ha van a szerző műveinek kritikai kiadása, de esetünkben ezzel nem büszkélkedhetünk. Ha lenne, akkor ez a dolgozat is felesleges lenne, mert csak felütnénk a megfelelő helyen, és tudnánk kérdéseinkre a választ.

A kötet címe: Kincskereső kis ködmön

Ebben, a Kincskereső kis ködmön c. kötetben van az elbeszélés, illetve a két mondat, mely érdekelt. Az Országos Széchényi Könyvtárban kikértem a Kincskereső kisködmön valamennyi fellelhető kiadását, köztük az első kettőt is. Nagy meglepetésemre nemcsak Kincskereső kisködmön, hanem

Kincskereső kis ködmön című kötetek is előkerültek, ezért először a kötetcímmel foglalkoztam, noha erről az eltérésről (kisködmön ~ kis ködmön) nem tudtam korábban. Az elbeszélés címe és a két mondat csak eztán jöhetett.

A kötet első kiadása 1918-ban, a második 1928-ban jelent meg a Singer és Wolfner kiadásában, Budapesten, ahogy a 3. is, 1943-ban, de ez már Móra halála után. Az első kiadás kötetcíme a borítón Kincskereső kis ködmön, a gerincen és a címnegyedben KINCSKERESŐ KIS KÖDMÖN, csupa nagybetűvel (verzál betűkkel) írva. A második kiadás kötetcíme a borítón Kincskereső kis ködmön, a gerincen és a címnegyedben KINCSKERESŐ KIS KÖDMÖN.

Hogy miért változott már 1951-ben a könyvcímekben és a szövegekben kisködmönre a kis ködmön, és miért maradt máig így, mikor az 1943-as 3. és az 1949-es 4., szintén Singer és Wolfner kiadásában is még két szóban van írva – ez rejtély. Sajnos, az elektronikus könyvtárakban így is, úgy is szerepel, pedig ezeket lassan többen olvassák, mint a hagyományos könyveket, így a hiba is gyorsabban terjed. Ráadásul egyes honlapok szövegét „szentírásnak” vesszük: fel sem merül bennünk, hogy hibás. A nemzeti köz- és nagy könyvtáraknak törekedniük kellene arra, hogy digitálisan rögzített anyagaik, adataik, szövegeik hitelesek legyenek, hiszen tőlük ez elvárható, míg a „magán” honlapoktól ugyan szívesen elvárnánk, de tudomásul kell vennünk: nem az ő hibájuk, ha hitelesnek vélt honlapról hiteltelent vesznek át. Érdemes lenne tehát átvizsgálni különösen azokat a magyar nyelvű digitalizált anyagokat, melyek eredetijét már könyvtárban sem igen adják kézbe, mert vagy védettek, vagy kis példányszámban jelentek meg. Hiába tudják már a gyerekek is, hogy a honlapoknak még a helyesírására sem szabad hagyatkozniuk, hogy ellenőrizniük kell a HTSZ vagy a Helyesírási Szabályzat alapján az ott olvasottakat – azt nem

várhatjuk el senkitől, hogy egy-egy cím, alcím, mondat netán szó nyomába eredjen. Ez az elvárás akkor is megfogalmazható, ha tudjuk: kicsi a kritikai kiadások száma. Gyakran az is óriási eredmény, ha egyáltalán hozzáférhető egy-egy hatalmas terjedelmű életmű vagy több kötetes sorozat digitálisan akkor, amikor könyvformában már szinte sehol nem lelhető fel, hiszen így legalább a szöveg megvan, és várja kutatóját.

Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Magyarország határain túl is beszélnek, olvasnak pár millióan magyarul, ezért egyáltalán nem mindegy, hogy milyen minőségű nyomtatott vagy elektronikus könyvek kerülnek a határon túli gyerekek és felnőttek kezébe.

Azt tehát, hogy miért lett a Kincskereső kis ködmön formából Kincskereső kisködmön, nem tudni. De érdekes, hogy Arany László, aki jóval Móra előtt élt, írt A kis ködmön címmel mesét, és ez így szerepelt és szerepel mind kötetcímként, mind a mesében – máig: *„...lesz majd neki egy kisleány, annak ő vesz egy kis ködmönt a vásárban...”*

Ugyanakkor kár, hogy a szülők és a gyermekek által is tán legjobban ismert, gyermekeknek készült hangzó mesehonlapon már egy szóba írva látjuk az Arany-mese címét, névelő nélkül, Kisködmön formában... Ha valakinek megvan a könyv, de nézi-hallgatja a honlapot, azonnal feltűnik az eltérés, és nincs válasz, ha kérdezne: melyik a hiteles? Külön írja Arany László amúgy a kis kakast (akinek gyémánt félkrajcárja van), a kis malacot (aki a farkasokkal vív életre-halálra), a kis gömböcöt (ami kireped)...

Az már igazán pusztán véletlen lehet, hogy a jóval Móra után élt Weöres Sándor, aki igazi művésze volt a szónak, és rengeteg versikét írt a gyermekeknek, ugyancsak két szóba írja a kis ködmönt:

„Van kis ködmön eladó, szép hímzés a vállán,
Hogyha ilyet hordanék, bizony sose bánnam.”

Vagy nem véletlen? Valószínűleg nem jelent mást a kis ködmön, mint a kisködmön. S valószínű, hogy két szóba írva helyes, mert gyermeknek készült kicsi ködmönről van szó, azaz kis ködmönről. Épp jelenthetne mást is a kétféle írásmód, van erre nyelvünkben példa, rengeteg, de itt nincs jelentést megkülönböztető szerepe az egybe-, illetve különírásnak, szemben a következőkkel: kiskabát = zakó, kiskirály = hatalmaskodó ember, kisujj = az ötödik ujj, kisdobos = a szabadságharc ifjú hírvevője, kisagy = az agy meghatározott része, kiscsikó = fiatal csikó, kisfiú = gyermek, kisautó = autóféleség, kisbetű = betűféleség, kisbéres = béresek egy fajtája, valamint kisbolygó, kisbojtár, kiscsirke, kiscsoport, kiseszű, kisevő, kisfröccs, kiskáté, kiscgazda, kishitű, kisiskolás, kisiparos, kiscgép (a példák HTSZ.-ből valók).

Megnéztem a Néprajzi Lexikonban, van-e kisködmön nevű ködmön? Röviden annyit, hogy nincs, pedig van ködmön, sok-sok féle-fajta: „A ködmön a kecske szőrmés bőrből készült ujjas, kabáthoz hasonló felsőruha. Férfiködmön és női, „fél kedmen, subica kedmen és kilenc éves leánynak való kedmen...”, dúsan hímzett és parasztasszonyoknak való „egyszerű far- vagy combközépig érő...ködmön.... A férfi ködmönök közül a combközéptől a bokáig érőket *nagyködmönnek* vagy *hosszúködmönnek*, a rövidebb egyenes hátuljúakat vagy csípőben ráncosítottakat egyszerűen ködmönnek, a derékba szabott rövid, fodortoldásúakat *bekecsnek* nevezik....A debreceni szűcscéh 1598. évi árszabása említ *fél ködmönt*, amiből következik, hogy egész, azaz hosszú ködmönt is csináltak...”

Számunkra különösen érdekes, hogy Móra környezetében, az Alföldön milyen ködmönt ismerhettek-viselhettek? Íme: „Az emlékezők szerint az Alföldön főleg úti öltözet volt, a

fuvarosok kedvelték. A térdig érő, dísztelen, egyenes szabásúakat *dakunak* nevezték, s a Hajdúságban és Nagykunságban a gyerekek nagykabátként használták; a bokáig érőket csövesnek, *tatárködmönnek* nevezték, ami talán eredetére is utal...a rövidebb, térdig vagy derékig érőket Kalotaszeg vidékén *nagykozsocknak*, a bukovinai székelyek *mintyán bundának*, a bokáig érő, bő aljú, derékba szabottakat *csángóbundának* nevezték...A rövidebb férfiködmönök közül a legelterjedtebbek a derékba szabott, combközépig érők vagy a még rövidebbek voltak. Ezeket a derékban dús fodorral toldott ködmönöket *bekecsnek*, *bekecsbundának*, *kerekaljú*, *fodrosaljú ködmönnek*, *seggbosszantónak* nevezték." Volt még asszonyködmön, aszajos ködmön is. „A 19. sz. derekán az egész országban... a díszes ködmönök divatoztak, kivéve a Tiszántúlt, ahol az asszonybunda volt az ünneplő viselet”.

Mindebből az következik számomra, hogy ha kisködmön mint ködmönfajta nem létezik, akkor ilyen írásképpnek sem kell(ene) léteznie.**[1]**

S bár nem tárgya a dolgozatnak, és messzire is vezetne a könyvek, így a Móra-könyvek képanyagával kapcsolatban feltehető kérdések sora, nem akarom megkerülni magának a kis ködmönnek az ábrázolását. Nem könnyű feladat lerajzolni valamit, ha a rajzoló nem olvas figyelmesen: a rövidtől a csaknem bokáig érőig minden előfordul a rajzokon, pedig a Móra-szövegben pontos leírást találunk.

Milyen is volt ez a kis ködmön? Az egyik elbeszélésben megtudjuk, hogy a ködmön nagy volt Gergőre: „Attól igazán nem kellett tartanom, hogy ki találom nőni a ködmönt. Áldja meg az isten a drága kezet, amely szabta, úgy volt az szabva, hogy kétszer is belefértem volna.”

A másik címe megerősíti, hogy bő volt rá: „Néha a bő ködmön is szorít.”

Aztán, hogy hibátlanul új volt: „Esteli vetkőzésekör sokszor el-elnézegettem a ködmönt, hogy hátha vallana valamit, de nem volt azon még egy feslés se.”

Végül pedig, hogy: „Friss volt minden virágja...finom selyemszállal kivarrva mind rákerültek a ködmönkére, a legszebbre, amely Márton szűcs műhelyében valaha készült.”

A rajzok általában túl szép, túl új, túl hímzett ködmönt ábrázolnak, de ami ködmönke, az ködmönke: nem hosszú bunda.

A kötet címe tehát: Kincskereső kis ködmön.

Az elbeszélés címe: Hogy tanultam meg olvasni?

A kötet cím tisztázása után az elbeszélés tán még nagyobb meglepetést okozott. Az 1. kiadásban az elbeszélés (a nem sorszámozott, de világosan tagolásnak köszönhetően láthatóan) a Kincskereső kis ködmön V. fejezetének ötödik elbeszélése, címe: Hogy tanultam meg olvasni?

A második kiadásban ugyancsak a nem számozott, de a sorrendben 5. elbeszélése az ötödiknek tagolt részben (itt már nincsenek római számok), az elbeszélés címe pedig ezúttal kérdőjel nélkül a szövegtest felett, mely kérdőjel aztán a Tartalomban már feltűnik: Hogy tanultam meg olvasni

Mivel a világhálót is megnéztem, hogy a könyvtárakban milyen címen digitalizálták az elbeszélést, feltűnt, hogy még három címváltozat él, így az, amire én emlékszem, csak egy a négyből:

- *Hogy tanultam meg írni,*
- *Hogyan tanultam meg írni,*

– *Hogy* tanultam meg *olvasni*,

– *Hogyan* tanultam meg *olvasni*.

Nem kétséges, hogy a betűvetés az írás, a betű(k) felismerése az olvasás, s hogy e kettő, bár szorosan összefügg, nem azonos. Van, aki ír, de nem olvas; van, aki olvas, de nem ír, a kisdíákoknak pedig máig van olvasásórája is, írásórája is.

Maga Móra is azt mondja, hogy apja írni tanítja, írja a betűket...mégis, az első két kiadás alapján világos, hogy Móra Ferenc a *Hogy tanultam meg olvasni* címet adta a történetnek – akkor is, ha az elbeszélés arról (is) szól, milyen nehéz írni, egyes betűket különösen...

Nem részletezem itt, de az is elgondolkodtató, hogy mért változtatják a kötet alcímét: hol regény, hol ifjúsági regény, hol gyermekregény, hol elbeszélés és mesék, legújabbán pedig Mesék a diákévekről...

Az elbeszélés címe tehát: Hogy tanultam meg olvasni?

Az elbeszélés kiválasztott mondata, szavai

1. „...édesanyám gyűszűs ujjá”

Miután tisztázódott az elbeszélés címe, megkerestem azt a két mondatot, amely miatt a kalandos kutatásban belebonyolódtam: „*Akárhogy fűtöttük a búbost, a malomszoba ablaka egész télen át ki nem engedett. S az a befagyott ablak volt az én palatáblám, édesanyám gyűszűs ujjá rajta a palavessző.*”

Elakadtam a búbos, a malomszoba, a palatábla szavaknál rögtön, de azért legjobban az érdekelt, hogy melyik ujjával karcolta a befagyott ablakra a kis Gergő édesanyja a betűket? Én úgy tudtam, hogy a gyűszűs ujjával, és el is fogadtam, meg is értettem, mert én még tanultam gyűszűvel varrni. Tudtam, hogy a gyűszűs ujjam a 3. vagy középső ujjam, ezért

aztán elcsodálkoztam azon, hogy van számos könyv és honlap, ahol a szöveg szerint a gyűrűs ujjával karcolta a betűket Gergő édesanyja.

Nézzük hát meg az ujjainkat, elnevezéseiket! A ma népszerű keresőoldal felsorolásából (hüvelykujj, mutatóujj, középső ujj, gyűrűs ujj, kisujj) nem tudjuk meg, melyik a gyűszűs, valószínűleg azért, mert szerkesztői már nem varrtak gyűszűvel, nem is tűnt fel nekik, hogy egy szót egyszerűen kitöröltek nyelvünkéből.

A Pallas Nagylexikona szerint még van „hüvelyk-, mutató-, középső-, gyűrűs- v. névtelen-, végre kis ujja” kezünknek, de gyűszűst itt sem lelünk.

A HTSZ. szerint van hüvelykujj, mutatóujj, középső ujj, gyűrűsujj (vagy negyedik ujj), kisujj (vagy ötödik ujj), ami nem tér el a Pallastól, csak a helysírásában, ugyanakkor nem tud gyűszűs ujjról, de tud gyűszűvirágról, és így természetesen nem is magyarázza az előzőt, ugyanakkor a virágnál a gyűszűre mint formára utal: kérdés, ha nem tudjuk milyen a gyűszű, felfedezzük-e a virágban a gyűszű formát vagy csak tudomásul vesszük, hogy olyan, mint a(nem ismert) gyűszű...

A Néprajzi lexikonban ez áll: „A felnőtt ifjúság ékszere a réz- vagy ezüstgyűrű. A 19. sz. végéig valamelyik kezük középső vagy kisujján hordták a gyűrűt. Később tették csak a negyedik, népi megjelöléssel „nevetlen ujj”-ukra... A középkorban csak a menyasszony kapott jegygyűrűt, a barokk korban már a vőlegény is. Akkor már a „gyűrűsujjon” viselték.”

Ha összesítem a lehetséges formákat, az derül ki, hogy van:

- *első ujjunk vagy hüvelykujjunk,*
- *második ujjunk vagy mutató ujjunk vagy gyűszűs ujjunk,*
- *harmadik ujjunk vagy középső ujjunk vagy gyűszűs ujjunk,*

– *negyedik ujjunk vagy gyűrűs ujjunk vagy nevetlen ujjunk,*

– *ötödik ujjunk vagy kisujjunk.*

Vagyis két ujjunk, a harmadik és esetleg a második is lehet gyűszűs, de gyűrűs csak egy: a negyedik. Képet is találtam, ahol jól látható, hogy a varrónő a 3., a középső ujján viseli a gyűszűt, hiszen az első és második ujjá foglalt: azzal a tűt fogja.

Megnéztem úgy is, hogy vajon a gyűszű szót ki hogyan magyarázza, s melyik ujjra helyezi azt? A forrásokat nem részletezem, de összegzem őket az én szempontom szerint, azaz hogy melyik ujjunkra való a gyűszű? Ezek szerint a gyűszű varráshoz használatos, az ujj végére tehető kis védő kupak, mely védi a nagyujjat vagy egy másik ujjat. Egy bűvésztrükkhöz a leírás szerint a harmadik ujjra kell felhúznunk a gyűszűt, s bár ez csak trükk, azért mégis a harmadikat említi. Az egyetlen honlap, mely szerint a gyűszű csakis a harmadik ujjon lehet, szabás-varrásról szól. Ezt erősíti meg divattervező barátnőm szíves megerősítése is, aki kitűnően varr – természetesen a harmadik ujján lévő gyűszűt használva. Ha nagyon kemény anyaggal dolgozik valaki, akkor előfordulhat, hogy az általában ügyesebb második vagy mutató ujjára húzza a gyűszűt a nagyobb erő kifejtés érdekében, de ekkor nincs a kezében tű: annak hegyét már kicsit belenyomta a bőrbe, hogy aztán erővel átnyomja, majd áthúzza. Van szabógyűszű (amelynek teteje lecsapott), kötőgyűszű (ezen rovátkák vannak a varráshoz használt gyűszű lyukacsai helyett); van fém-, bőr-, műanyag, porcelángyűszű, de nem írják, melyik ujjra húzzuk őket. S ahol arról olvasunk, hogy kérhetünk egy gyűszűnyi italt, nem említik meg, melyik ujjunkról húzzuk le ehhez a gyűszűt...

Mindezek alapján egy dolog egészen biztos: a gyűszűt soha nem húzzuk a gyűrűs ujjunkra, azaz a negyedekre. Így az is

bizonyos, hogy egyszerűen arról van szó, hogy akik gyűrűs ujjat írnak, s azt nem érzik hibának; vagy ha szövegben olvassák, azt így hagyják, netán rosszabb esetben erre javítják a helyes gyűszűs ujjat – nos, azok soha nem varrtak gyűszűvel, nem is ismerik talán már e fogalmat, és nem ismerik a közelmúltat sem S ami a legnagyobb baj: úgy gondolják, Móra hibázott, ők észreveszik, javítják, s helyre áll a rend! És biztos, hogy írni sem próbáltak sem a gyűszűs, sem a gyűrűs ujjukkal soha, még gondolatban sem, amikor a Móra-szöveget ellenőriztek szerkesztőként, korrektorként, mert akkor azonnal tudnák: a gyűszűs ujj a jó megoldás, nem a gyűrűs. Képzeljük csak el, amint a rövid, ügyetlen negyedik ujjával karcolja a jégvirágba a betűket a kis Gergő okulására édesanyja! Akkor aztán valóban minden betű gonosz lenne, ahogy Móra maga is azt írja az elbeszélésben később: „Voltak gonosz, makacs betűk, amelyek nem akartak szót fogadni tanítómesteremnek se, és voltak kedvesek, derék, barátságos betűk, amiket az én ügyetlen ujjaim is egyszerre elő tudtak hívni.”

Ha valamit, azt el tudom képzelni, hogy a 2. ujjára tette a gyűszűt, mert ez a legügyesebb ujjunk: ma is ezzel írjuk villámgyorsan telefonüzeneteinket. És azt is el tudom képzelni, hogy Márton szűcs a mutató ujján viselte a gyűszűt, hogy könnyebben áttolja vele a tűt a bőrön varráskor, és hogy a gyűszűs ujján viselte a szűr minta hímzésénél, azaz így is, úgy is használta, ahogy a munka megkívánta. De viselte, az biztos: a Néha a bő ködmön is szorít c. mese szerint is: „Végigcirókálta az arcomat, éreztem, hogy az egyik ujján nagy gyűszű van.”

A gyűszűs ujj tehát a helyes.

2. „Akárhogy fűtöttük a búbost, a malomszoba ablaka egész télen át ki nem engedett.”

A gyűszűs ~ gyűrűs kérdés után visszatérek a mondat többi „problémás” szavához. Érdekes, hogy a búbos és a malomház szó megúszta az átírást. Vajon miért? Ma ugyan ismét divat a kemence, de ki tudja, hogy a búbos szó olvastán egyáltalán kemencére kell gondolnunk, s mondjuk nem madárra, a búbos vöcsökre? És ha a búbos nem madár, hanem kemence, mitől az, hogyan néz ki? Persze, segít a megértésben, hogy fűteni kellett a búbost, tehát valami kályhaféléről van szó, meg a madár fejformája is, ha a búbos kemencét akarjuk felidézni (a búbos vöcsök feje búbjától kapta nevét), de ezek már csak találgatások az olvasást követően, nem pedig azonnal beugró képek. A búbos vagy boglyakemence nem szerepel a Néprajzi lexikonban, de Sabján Tibor: A búbos kemence c. könyvének a borítóján látható, hogy fehérre meszelt, domborodó falú, felfelé törő és általában padkás fűtő-főző-sütő alkalmatosság a búbos.

A malomszoba, illetve a malomház, úgy tűnik, szintén ismert fogalom ma, pedig vízi- vagy szélmalmot elvétele láthatnak csak a gyerekek: nem sok maradt meg belőlük, még kevesebb van látogatható állapotban. Ha a kötetek képanyagát nézem, elbizonytalanodom: mi is lehet a malomház és a malomszoba. Van, ahol többemeletes, szélkerekes malomhoz hasonló építményt látunk, szélkerék nélkül, amolyan holland fajtát, melyeknek mintájára valóban épült néhány az Alföldön és egyes Dunántúli területeken, de a szárazmalom és a vízimalom sokkal gyakoribb volt hazánkban. Van, ahol a földből épp csak kiemelkedő, hósipkás kis házacskát látunk, de semmi utalás arra, hogy a kis ház mitől malomház és mi benne a malomszoba. S bár a gyerekek képzelőereje óriási, azért ha már rajzolunk nekik, nem árt, ha az valami olyasmi, ami az Alföldön, a XIX: sz. vége felé létezhetett egy nagyon szegény, paraszti környezetben...Móra azért arra is utal, milyennek képzeljük a malomházat: „Utoljára rákerült a ködmönre az öreg

malomház is a félrechapott süvegével.”– vagyis csúcsos formájú lehetett a ház teteje, mint a süveg, de ferdén állt már a házfalon, öreg volt és rossz állapotú.”

3. „S az a befagyott ablak volt az én palatáblám, édesanyám gyűszűs ujjra rajta a palavessző.”

Hogy mire írt gyűszűs ujjával Gergő édesanyja, és Móra mihez hasonlította? Ő a jégvirágos ablakot palatáblának, az ujját palavesszőnek írta, hiszen akkortájt a gyerekek palatáblára írtak, palavesszővel. Nem szobatóblán palavesszővel...Ha valaki úgy véli, ma nem értik a gyerekek a palatáblát, és átírja szobatóblára, akkor miért hagyja meg a palavesszőt? Az érthetőbb? Szobatóblára írni palavesszővel? És mi az a szobatóbla? Van névtábla, szállodai szobának ún. szobatóblája, utcatábla, talán még olyan lábon álló tábla is, szoba(i)tábla az iskolai táblára utalva, melyre otthon írhatnak rajzolhatnak a gyerekek, de ezek mai dolgok. Móra idejében, falun, egy malomházban...nem volt szobatóbla. Ott, ha volt egyáltalán, akkor palatábla volt, amit a kisdiák hozott-vitt magával, mint ma az iskolatáskát a gyerekek. Nem is érdemes feszegetni ezt a szövegrontást: világos, hogy az egyik (a palatábla) feltételezi a másikat (a palavesszőt), és aki nem érti az egyiket, az a másikat sem érti. Igaz, Móra segít nekünk, kései utódoknak, mert mintegy maga magyarázza a következő mondatban:

„Lesz-e valaha a világon gyémántból faragott íróvessző, amely drágább lehetne a munkában megbarnult, jeges vizekben megvörösödött, éles szelektől reszelősre fújt vézna ujjnál, mely sütés, főzés, mosás, mosogatás után fáradhatatlanul kopogott a jégvirágos üvegen?”

Azaz a palavessző = íróvesszővel, ami ma szintén nem ismert szó, de megértjük, hogy egy írásra alkalmas vesszőről van szó. Ezt ma is használja minden porba firkálgató gyerek. Az

is érdekes, hogy az iskolások számára készült honlapon a palatáblát (kb. 25 x 20 cm-es, keretezett fekete palalemez írás gyakorlására) megmagyarázzák a szerkesztők, de a gyűszűs ujjat nem.

A palatábla és a palavessző szó tehát a helyes.

A Singer és Wolfner Kiadóról

Szeretném bemutatni pár szóval Singer és Wolfner úr kiadóját, hiszen nekik, illetve kiadójuknak köszönhetjük a Kincskereső kis ködmön első két kiadását. Ha a kiadó munkatársai gondosak, felkészültek, akkor könyveik biztosítékot jelentettek és jelentenek ma is az olvasónak, hogy az adott szerzők munkáit a legjobb kiadásban olvashatják. Mivel Móra életében jelent meg náluk a két kiadás, és Móra szavai, fogalmi rendszere, stílusa számunkra érthető, ismerős volt, lévén kortársak voltak, szinte biztosra vehető, hogy az 1918-as és az 1928-as kiadás szövege a jó változat: minden különösebb kutatás nélkül is ezt kell kiindulásnak tekintenie a továbbiakhoz.

E kiadó munkáját minősíti szerzőgárdája (**Herczeg Ferenc, Gárdonyi Géza, Bródy Sándor, Ambrus Zoltán, Ignotus, Rákosi Viktor**), népszerű és nagy példányszámú sorozatai (**Egyetemes Regénytár, Új Idők Lexikona, Milliók könyve, Filléres könyvtár**), valamint az, hogy „...kifejezetten fontosnak tartotta a művészeteket, ezért ügyelt a szépen kidolgozott **illusztrációkra**, a gondosan elrendezett cikkekre. Némely címlap és képi alkotás már szinte művészi értékűvé varázsolta a kiadásokat.” Érdeemes tehát a képanyagát, fülszövegét is megnéznünk, elolvasnunk, ha új kiadásra készülünk kiadóként.

Összefoglalóan azt mondhatom, hogy ha a

*hogy/hogyan + olvasni/írni + palatábla/szobatóbla +
palavessző + gyűszűs ujj/gyűrűs ujj*

elbeszéléscímhez és a benne kiemelt két mondat szavaihoz hozzávesszük a kötetcímek változatait:

Kincskereső kis ködmön/Kincskereső kisködmön

akkor bizony látható: rengeteg a változtatás, azaz a *szövegrontás*. Nem *szövegromlás* (mert ez valami kémiai-technikai károsodásra utaló összetétel, ami ráadásul mintegy magát a szöveget vagy a természeti körülményeket okolja azért, hogy romlik), hanem *szövegrontás*, azaz akarva-akaratlanul elrontott szöveg, melyet mi, utódok követünk el.

S ha már a gyermekirodalom nyelvét vizsgáljuk, meg kell jegyeznem, hogy sajnos épp az ő számukra megjelent kiadásokban, válogatásokban és honlapokon fordulnak elő a hibák együttesen, azaz: szobatóbla van palatábla helyett; gyűrűsujj van gyűszűs ujj helyett, és marad, ki tudja miért, a palavessző mondjuk toll, lúdtoll helyett, pedig ezt ma is jobban értenék, mint az íróvesszőt. Bizonyára a jó szándék vezeti a szerkesztőt: úgy gondolja tán, hogy minél többet értsen a gyermek az írás régies szavaiból. Ha igazán jó a szándéka, akkor meghagyja a régi, elavult, ízes, a szerzőtől származó szavakat, és hozzáteszi lábjegyzetbe azok magyarázatát.

Az előbb már utaltam a régi kiadások „fülszövegeire”. Nos, ezekből is tanulhatunk: bizony a maiak köznyelvi stílusa szegényes, sokszor unalmas és semmitmondó, nem előlegezik sem a tartalmi, sem a nyelvi szépségeket. Pedig a szerző és a műcím elolvasása után a fülszöveget futjuk át, hogy lássuk: mit is tartunk a kezünkben?

Az első kiadás ajánlója: „Egy kis falusi gyermek Móra legújabb könyvének hőse, kinek apja, a derék szűcsmester egy

ködmönt varr, s e ködmönhöz fűződik a kis gyermek nagy reménysége, hogy ebben fogja a nagy reménybeli kincset megtalálni. A kincskereső kis ködmön leszakad a fiú válláról. De ő maga derék ifjúvá serdül s meleg, emberszerető szívével a kis olvasók szeretetébe lopózik. Költői lélek nemes alkotása e történet, amely bizvást számíthat a legnagyobb népszerűsége.” Igen, ez kedvcsináló kínáló!

S hogyan ajánlja nem „egy”, hanem „az” iskolásoknak szóló honlap: „A tél beszorította Gergőt a sutba, s ott talált ki furcsa játékokat. Az apa elhatározta, hogy ideje lenne iskolába járattatni a fiút. Az anya féltette-óvta mindentől a fiút. Nem engedte ki a nagy télbe sem, ezért otthon tanította írni. Az s betűhöz különös emlékek fűzik Gergőt és az írókat egyaránt.” Pongyola, rosszul fogalmazott, át nem gondolt, tartalmilag is hibás szöveg – mely azért igyekszik irodalmi lenni, sőt...: a sutba szorítja Gergőt a tél, aki ott furcsa játékokat talált ki (?). Szegény Móra és szegény mai olvasók: mire gondolhatnak a furcsa játékok említésekor, amiket Gergő a sutba szorítva talál ki?

Vagy másutt: „A történet röviden: a mű főszereplője egy kisfiú, akinek az édesapja szűcs, így ő az, aki sző neki egy *kisködmönt*. Ahogy olvassuk a regényt, felfedezzük, hogy a kisfiú maga az író, Móra Ferenc, s Gergő édesapjaként saját édesapját ábrázolja a műben. A regény huszonnégy részből áll.” Elképzelem Márton szűcsöt, amint szövi a kisködmönt..., és nem kapok kedvet, hogy a 24 részt elolvassam...

Miben, mit, min, mivel, mi módon – és főleg miért?

Miben (azaz milyen című kötetben és elbeszélésben) olvashatunk arról, hogy *mit* (azaz olvasni vagy írni), *min* (szobatóblán vagy palatóblán), *mivel* (gyűszűs vagy gyűrűs ujjal) karcolja a betűket tanul Gergő és *mi módon* (hogyan vagy

hogyan)...Irodalmi műre átalakított marketing mix, ahol nem 4P van, hanem 6M, mely hat hibát takar.

Ma kétféle könyvkiadó biztosan létezik: az egyik, amelyik *már* kiadta, a másik, amelyik *majd* kiadja Móra „Kincskeresőjét”, mert sikerkönyv: mindenki ezen nőtt és nő fel, s tán még kötelező irodalom is. S ha lesznek újabb kiadások, akkor bizony lehet, hogy még több, még újabb, még hibásabb, még csupaszabb szövegváltozatok is napvilágot láthatnak.

Nagy a kiadók felelőssége. A könyvkiadás legszebb szakasza épp a szerző és a kiadó (szerkesztő) közös munkája, melynek során a szerzői kéziratból elkészül a nyomdába leadható kézirat. Hiba, persze, mindig akad: vicc számba megy, hogy a frissen megjelent könyv mindig ott nyílik ki szerzője-szerkesztője kezében, ahol valami kis hiba van.

A szövegrontás általános jelenségeire hoztam példaként ezt a Móra-könyvet és ezt az elbeszélést, csak mert szeretem. Nem is a legrosszabb példát, de jellemzőt, s mert ún.

gyermekkönyv, nagyon fontosat. Nem elemeztem a kötetet végig, nem is volt célom: mindösszesen szerettem volna A Kincskereső kis ködmön című, 1918-as Móra Ferenc-kötetben szereplő Hogy tanultam meg olvasni? című elbeszélés egyik pontját bemutatni úgy, ahogy hajdan volt.

Ezt az írást szeptemberben állítottam össze: másodikán a magyar nyelv és a magyar könyv ünnepe; nyolcadikán az írás-olvasástudás nemzetközi napja; 26-án az európai nyelvek napja van, volt. A könyvfesztiválok, könyvvásárok egymást érik. Soha nem látott mennyiségben jelennek meg könyvek az egyre több és több kiadótól, és egyre több az irodalmi honlap is. E téren nem panaszkodhatunk. De (szak)könyvkiadói felelős szerkesztőként tudom, hogy hosszú évek óta hiányzik a könyvszakmában az utánpótlás, a kiadói munkatársak képzése és továbbképzése, hogy egyre ritkább

a kiadókban a klasszikus szerkesztői munkakör és szerkesztő, ami a szövegrontást is magyarázhatja. Van mit tennünk e téren is.

Remélem, hogy ezzel a kis kutatással hozzájárulhattam ahhoz, hogy mind Móra Ferencnél (aki „*a magyar szó épségének-szépségének szolgája és mestere*”), mind másoknál megelőzzük a további szövegrontást – a sok olvasó gyermek és felnőtt legnagyobb örömére.

Ki tudja: hátha nem jelenik meg többé ez a hiba nyomtatásban? S ki tudja: hátha megjelenik egy jó szövegű Móra-kötet 2014 februárjára, amikor Móra Ferenc halálának 80. évfordulójára emlékezünk majd...?

---

[1] A teljesség kedvéért hozzátesszük, az ÚMTSz.-ben van kisködmön (derékig érő, ujjas irhakabát, illetve birkabőr mellény jelentésben (3/376). A szerk.

Nincs hozzászólás!

Your Email address will not be published.

Save my name, email, and website in this browser for the next time I comment.

This site uses Akismet to reduce spam. [Learn how your comment data is processed.](#)

© 2025 e-nyelvmagazin.hu. All rights reserved.